

ประวัติศาสตร์คัดสรร : ความเชื่อและศรัทธาที่มีต่อพญานาคราช
ในบริบทท้องถิ่นอีสาน

Selected History : Belief and Faith to King of Nagas in the Isan local context

พงศ์สวัสดิ์ ราชจันทร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด

Pongsawut Rachjun

Roi Et Rajabhat University, Thailand

Email : seat007@outlook.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มุ่งนำเสนอประวัติศาสตร์คัดสรร : ความเชื่อและศรัทธาที่มีต่อพญานาคราชในบริบทท้องถิ่นอีสาน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความรู้และเข้าใจในประเด็นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และพญานาคราช ทั้งนี้ในอดีตความหมายของ “ประวัติศาสตร์” มักอธิบายว่า ประวัติศาสตร์เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นมาแล้ว 20 ปี หรือเสนอว่าต้องเกิดมาแล้ว 10 ปี ซึ่งปัจจุบันถือว่าเรื่องที่เกิดขึ้นในอดีตอาจเป็นเมื่อวานนี้หรือไม่ก็วินาทีที่ผ่านมาเป็นประวัติศาสตร์เช่นกัน ส่วนประวัติศาสตร์คัดสรรว่าด้วยเรื่องพญานาคราช เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ความสำคัญกับชีวิตของผู้คนทั่วไปและโดยเฉพาะอย่างยิ่งชีวิตผู้คนในท้องถิ่นอีสาน ที่มีความเชื่อและความศรัทธาต่อพญานาคราช ผู้เขียนจึงมุ่งนำเสนอโดยทำให้เนื้อหาของประวัติศาสตร์มารวมกับพญานาคราช อันจะทำให้เห็นภาพอดีตของท้องถิ่นอีสานชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนั้น ประวัติศาสตร์คัดสรร : ความเชื่อและศรัทธาที่มีต่อพญานาคราชในบริบทท้องถิ่นอีสานจึงช่วยเติมภาพอดีตของผู้คนและเรื่องราวประวัติศาสตร์ให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์; ความเชื่อ; พญานาคราช

Abstracts

This article purposes to Selected History : Belief and Faith to King of Nagas in the Isan local context. The objective is to create knowledge and understand issues related to history and the serpent. In the past the meaning of “History” often describes history as a thing of the past. That happened 20 years ago, or it was suggested that it was 10 years ago, now that what happened in the past, maybe yesterday or a few seconds ago, is history as well. The selected history about the Naga-Raj It is a study aimed at giving importance to the lives of ordinary people and especially the lives of people in the Isan area. Who have faith and faith in the serpent royal The author aims to present by combining the content of history with the serpent. This will give a clearer picture of the past of the Isan area. Therefore, the selected history : beliefs and faith

* วันที่รับบทความ: 30 สิงหาคม 2564; วันที่แก้ไขบทความ 8 กันยายน 2564; วันที่ตอบรับบทความ: 10 กันยายน 2564

Received: August 30, 2021; Revised: September 8, 2021; Accepted: September 10, 2021

towards the King of Nagas in the Isan local context, thus helping to fill the past picture of the people and the history story to be more complete.

Keywords: History; Beliefs; King of Nagas

บทนำ

ประวัติศาสตร์เป็นความพยายามอีกอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่จะอธิบายความเป็นมาในอดีตของตน อดีตก็เป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ใกล้ชิดกับมนุษย์เช่นเดียวกันกับภูเขา ลม ออกซิเจน สังคม การปกครอง ฯลฯ เนื่องจากอดีตเป็นส่วนหนึ่งของเวลาอันไม่อาจแยกออกจากปัจจุบันหรืออนาคตได้ ดังนั้น อดีตจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์เข้าใจหรืออีกอย่างหนึ่งที่ ไฮน์ริค วิงเคเลอร์ (Heinrich Winkler) กล่าวไว้ว่า ประวัติศาสตร์ไม่อาจทำหน้าที่เล่าเหตุการณ์ในอดีตอย่างเดียว แต่ต้องทำหน้าที่วิจัสภาพที่เกิดขึ้นด้วย นี่คือน้ำที่ทางสังคมของประวัติศาสตร์ (Eowsriwong, 2014 : 67)

เมื่อประวัติศาสตร์มีความหลากหลาย บริบททางสังคมแต่ละแห่งก็ต่างกัน ความคิดของมนุษย์จึงแตกต่างกัน ประวัติศาสตร์จึงไม่เพียงแต่มีข้อมูลที่มีปริมาณมหาศาล แต่ยังมีวิธีการจำแนกข้อมูล อธิบายข้อมูล และระเบียบวิธีวิจัยที่แตกต่างกันด้วย เช่น ชื่อเมืองว่า “ร้อยเอ็ด” ได้จากชื่อในตำนานอุรังคธาตุ (คำบอกเล่าความเป็นมาของพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม) ว่าเมืองร้อยเอ็ดประตุ เพราะเป็นเมืองใหญ่มีบวรารถึง 101 เมือง กับประตุเมือง 101 ประตุ ต่อมาได้มีข้อโต้แย้งจากผู้รู้บางท่านว่า “เมืองนี้มีเพียงสิบเอ็ดประตุเท่านั้น เพราะการเขียนตัวเลขสิบเอ็ดของคนอีสานและคนลาวสมัยก่อนนั้นเขียนว่า 101 ซึ่งต่อมาคนไม่เข้าใจการเขียนการอ่านของคนอีสาน จึงอ่านผิดไปเป็นหนึ่งร้อยเอ็ดหรือร้อยเอ็ด ด้วยเหตุนี้เมืองที่ควรจะชื่อว่าเมืองสิบเอ็ดประตุจึงกลายเป็นเมืองร้อยเอ็ดประตุไป” (Arts and Culture, 2018 : 1) จากที่กล่าวในข้างต้นจะเห็นได้ว่า นี่คือการบอกพร่องหรือความหลงลืมหรือการจงใจลืมที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ประวัติศาสตร์คัดสรรนำเสนอ” ดังนั้น บทความนี้จึงมุ่งคัดสรรนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับพญานาคราชอาณาจักรอย่างรอบด้าน ซึ่งการนำเสนอแบ่งเป็น 3 ส่วน กล่าวคือ ส่วนแรก (ประวัติศาสตร์คัดสรร) ส่วนที่สอง (ประวัติศาสตร์คัดสรร : พญานาคราชอาณาจักร) และส่วนสุดท้าย (เป็นการสรุป)

ประวัติศาสตร์คัดสรร

1. ความหมายของประวัติศาสตร์

นักวิชาการไทยและต่างประเทศ ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับความหมายของประวัติศาสตร์ ไว้อย่างหลากหลาย ดังนี้คือ

Kasetsiri กล่าวว่า ประวัติศาสตร์เป็นความพยายามที่จะทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ทุกด้าน (Kasetsiri, 1976 : 13)

Promboon ให้ทัศนะคำว่า “ประวัติศาสตร์” ว่ามาจากภาษาอังกฤษ history ซึ่งมาจากภาษากรีกกว่า historia แปลว่า การสืบสวน ผู้ที่ประดิษฐ์ คำดังกล่าวคือ เฮโรโดตัส (herodotus) ชาวกรีกซึ่งได้รับยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งวิชาประวัติศาสตร์ เมื่อประมาณ 2,000 ปี เฮโรโดตัสได้ตั้งคำถามว่า เพราะเหตุใดกรีกกับเปอร์เซียจึงทำสงครามกัน และเพราะเหตุใดซึ่งกรีกเป็นชาติเล็กจึงสามารถรบชนะเปอร์เซียซึ่งเป็นชาติใหญ่กว่าได้ หลังจากนั้นเขาจึงทำการค้นคว้า สืบสวน สอบสวนจากสถานที่ต่าง ๆ เพื่อให้ได้คำตอบต่าง ๆ (Promboon, 1978 : 1)

Sukphanich ให้ความหมายประวัติศาสตร์ ว่าคือ “เป็นเรื่องราวของคนที่มีการจดบันทึกไว้” (Sukphanich, 1978 : 30)

เลโอโพลด์ ฟอน รันเก (Leopold von ranke) ชาวเยอรมัน ได้ให้ความหมายของประวัติศาสตร์ ไว้ว่า “ประวัติศาสตร์เคยได้รับหน้าที่การตัดสินอดีต เพื่อสั่งสอนปัจจุบัน เพื่อประโยชน์ ของอนาคต หน้าที่เช่นนี้ “ประวัติศาสตร์ต้องการแสดงให้เห็นแต่เพียงว่าเกิดอะไรขึ้นจริงๆ” (It wants to show only what really happened - wie es eigentlich gewesen)

อี เอช คาร์ (E.H.Car) ชาวอังกฤษ ให้ความหมายว่า ประวัติศาสตร์คือ “เรื่องราวอันต่อเนื่องของการโต้ตอบระหว่างนักประวัติศาสตร์กับหลักฐานข้อเท็จจริง และเป็นบทสนทนาที่ไม่มีที่สิ้นสุดระหว่างปัจจุบันกับอดีต” (Eowsriwong, 1982 : 5 -7)

กล่าวโดยสรุป ประวัติศาสตร์ หมายถึง การบรรยายและอธิบายถึงเรื่องราวในอดีตโดยเฉพาะความเปลี่ยนแปลงของสังคมในมิติเวลา และให้ความสำคัญกับการใช้หลักฐานโดยเฉพาะหลักฐานชั้นต้น อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เกิดความถูกต้องชัดเจนจึงมีการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของหลักฐานเหล่านั้นตามวิธีการทางประวัติศาสตร์

2. ลักษณะสำคัญของประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์คือ เรื่องของอดีต หรือเรื่องที่ผ่านมาแล้ว ความเข้าใจดังกล่าวมิได้ครอบคลุมลักษณะสำคัญของคำว่า ประวัติศาสตร์ ไว้ได้ทั้งหมด อาจกล่าวได้ว่าลักษณะสำคัญของประวัติศาสตร์มีลักษณะ ดังนี้ (Eowsriwong and Patthiya, 1982 : 54)

2.1 การศึกษาประวัติศาสตร์ คือ การศึกษาอดีต อดีตของประวัติศาสตร์เป็นอดีตของมนุษย์ โดยมุ่งตอบคำถาม มนุษย์มีกำเนิดมาอย่างไร ทำอะไรไว้บ้าง และเพราะอะไรจึงทำเช่นนั้น อดีตของ

ประวัติศาสตร์เกี่ยวข้องกับอดีตของมนุษย์จำนวนมาก แต่ถ้าเป็นจำนวนน้อยคนจำนวนน้อยนั้นต้องสามารถเป็นตัวแทนของคนจำนวนมากได้ เช่น จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งได้เปลี่ยนแปลงสังคมไทยให้เป็นสังคมทุนนิยมเด่นชัดขึ้น ความพยายามที่ทำให้ไทยก้าวไปสู่ระบบอุตสาหกรรมโดยสร้างระบบพื้นฐานที่ทางเศรษฐกิจ (infrastructure) อาทิ ไฟฟ้า ถนน เขื่อน สะพาน รวมทั้งได้เปลี่ยนแปลงชีวิตชาวไทย สอดคล้องกับคำขวัญในขณะนั้นว่า “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข”

2.2 ประวัติศาสตร์เป็นเรื่องของมิติเวลา คือการศึกษาอดีตของสังคมมนุษย์ในมิติของเวลา มิติเวลา ณ ที่นี้คือช่วงเหตุการณ์หนึ่งที่แตกต่างไปจากช่วงเหตุการณ์อื่น ๆ แล้วจึงให้เวลากับจุดเริ่มต้น เหตุการณ์ และเมื่อเหตุการณ์จบลงที่ทำให้เกิดความแตกต่างกัน ดังเช่น ถ้าตั้งคำถามว่าเมืองมหาสารคาม ซึ่งตั้งขึ้นในปีพ.ศ. 2408 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 มีการขยายตัวอย่างไร อาจตอบได้ว่าเมืองมหาสารคามมีการขยายตัวตามมิติเวลา 4 ช่วง ดังนี้คือ ช่วงแรกการขยายตัวจากผลที่เกิดจากเจ้าเมืองมหาสารคาม ซึ่งมี 3 คน คือ พระเจริญราชเดช (กวด) พระเจริญราชเดช (ฮึง) และพระเจริญ ราชเดช (อุ่น) ผู้คนชาวเมืองได้อาศัยอยู่บริเวณใกล้ ๆ กับโฮง (บ้าน) เจ้าเมือง ต่อมาเมื่อทางราชการได้ยุบระบบกินเมือง ได้ตั้งกระทรวงมหาดไทยและได้ส่งผู้ว่าราชการเมืองหรือผู้ว่าราชการจังหวัดมาแทนเจ้าเมือง สถานที่ราชการได้จัดสร้างขึ้นแทนโฮงเจ้าเมือง ผู้คนได้เริ่มขยายตัวไปตามสถานที่ราชการต่าง ๆ ช่วงที่สาม เมื่อสถาบันการศึกษาได้สร้างขึ้นทั้งมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม (มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม) โดยเฉพาะวิทยาลัยวิชาการศึกษา (ต่อมาเป็นมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม และมหาวิทยาลัยมหาสารคาม) มีผลให้ผู้คนเริ่มขยายตัวมาทางตะวันตกของเมืองบริเวณใกล้ ๆ สถาบันทั้งสองแห่ง และช่วงปัจจุบันได้มีการขยายตัวของการลงทุนจากนักธุรกิจตามเส้นทางต่างๆ ของเมือง ดังนั้น ความเจริญจึงกระจุกตัวอยู่ในเมืองมหาสารคามและบริเวณรอบ ๆ สถาบันศึกษา ทั้ง 4 แห่ง และช่วงที่สี่ (2525 - ปัจจุบัน) นักลงทุนเริ่มลงทุนบริเวณเส้นทางจากชายขอบของความเจริญรอบ ๆ สถาบันการศึกษาดังกล่าว การซื้อขายที่ดินที่รกร้างว่างเปล่าและก่อสร้างหอพักเรือนอาศัย นับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2525 เป็นต้นมา

2.3 ประวัติศาสตร์ไม่มีจุดมุ่งหมายหาทฤษฎีการศึกษาทางสังคม (Social science) ซึ่งได้รับแนวคิดอิทธิพลทางวิทยาศาสตร์ คือพยายามแสวงหาความเหมือนกันของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากการสังเกตและรวบรวมปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ๆ กันจนแน่ใจว่าเป็นเช่นนั้นเสมอ จึงเกิดความรู้จนตั้งทฤษฎีขึ้น (theory) เช่น ทฤษฎีอุปสงค์และอุปทาน (demand and supply theory) ที่ว่า เมื่อสินค้ามีปริมาณมากราคาจะถูกลง และสินค้ามีจำนวนน้อยราคาจะสูงขึ้น เนื่องจากมีความต้องการมากขึ้นหรือทฤษฎีทางการเมือง เช่น ถ้าผู้ปกครองกดขี่ข่มเหงราษฎร ราษฎรจะลุกฮือขึ้นมาล้มล้างอำนาจของผู้ปกครองนั้น

2.4 การเข้าใจอดีตของสังคมมนุษย์ คือ การศึกษาว่ามนุษย์ต้องการทำอะไรบ้าง เกิดอะไรขึ้นบ้าง เพราะเหตุใดและเป็นอย่างไร ดังนั้น ประวัติศาสตร์จึงเป็นเรื่องของการบรรยายและอธิบาย การบรรยายคือการตอบคำถาม ใคร อะไร ที่ไหน เมื่อไร ส่วนการอธิบายคือการตอบคำถาม ทำไม อย่างไร โดยทั่วไปมักเข้าใจกัน

ว่าประวัติศาสตร์คือ การเล่าเรื่องหรือเป็นการบรรยาย แต่แท้จริงประวัติศาสตร์ยังต้องการคำอธิบายอีกด้วย ซึ่งต้องถามว่าทำไม และอย่างไรกับเหตุการณ์ต่างๆ

2.5 ประวัติศาสตร์ใช้หลักฐานชั้นต้น (Primariesources) และหลักฐานชั้นรอง (Secondary sources)

การศึกษาประวัติศาสตร์นั้น ผู้ศึกษาใช้หลักฐานที่สองประเภทแต่ประวัติศาสตร์ให้ความสำคัญกับหลักฐานชั้นต้นมากกว่า หลักฐานชั้นต้น หมายถึง หลักฐานที่เกิดขึ้นโดยที่ผู้สร้างหลักฐานหรือผู้พูด เขียนอยู่ในเหตุการณ์นั้น ส่วนหลักฐานชั้นรองหมายถึงหลักฐานที่ผู้พูดผู้เขียนหลักฐานไม่ได้อยู่ในเหตุการณ์ แต่ได้ยินได้ฟังมาแล้วนำมาถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้ทราบ ดังเช่นกรณีของพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ที่ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพว่า “พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์นี้ ไม่มีศาสนา ไม่มีศีล ไม่มีธรรม วันหนึ่งอาจพุดอย่างหนึ่งและวันหนึ่งอาจกลับกลอกเสียก็ได้และข้าพเจ้าจะลืมไม่ได้เลยว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นี้ได้เคยลิเอราขออาณาเขตของราชวงจักรีไปขายฝรั่งเศสเสีย 3-4 ครั้งแล้ว ถ้าให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นี้เป็นผู้สำเร็จราชการลูกข้าพเจ้าอาจไม่มีแผ่นดินอยู่ก็ได้” ซึ่งพระราชหัตถเลขาดังกล่าวเป็นหลักฐานชั้นต้น นอกจากนี้ ยังมีตัวอย่างอื่น ๆ ที่ปรากฏในเอกสารชั้นต้นที่ยังเป็นปัญหาอีก

เมื่อได้รู้แล้วว่า “ประวัติศาสตร์” มีความหมายลักษณะความสำคัญและรายละเอียดอย่างไร ในประเด็นต่อมาก็จะต้องพิจารณาประเด็นคัสตรเกี่ยวกับพญานาคราช ว่ามีความหมาย ที่มา ประวัติ ความเชื่อต่าง ๆ อย่างไรบ้าง ดังจะได้กล่าวในรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ประวัติศาสตร์คัสตร : พญานาคราช

ผู้เขียนได้กำหนดกรอบการศึกษาไว้ 4 ประเด็น คือ 1) ความหมายของพญานาคราช 2) ที่มาความเชื่อ ศรัทธาพญานาคราช 3) ประวัติพญานาคราช และ 4) ความเชื่อ ศรัทธาเกี่ยวกับพญานาคราช ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ความหมายของพญานาคราช

1.1 พญานาคในพระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกกล่าวถึงนาค ไว้ในบทเทศนารวมทั้งชาดกต่าง ๆ มีการจัดให้นาคอยู่ถัดจากมนุษย์ และก่อนราศ กนธรรพ กิณนร ฯลฯ ในโทณสูตรนั้นจัดให้นาคอยู่ในระดับกึ่งกลางระหว่างมนุษย์และเทพ ในมหาสมยสูตรได้แสดงให้เห็นว่านาคเป็นบริวารของท้าววิรูปักษ์และอาศัยอยู่ในอุตตรกุรุทวีป โดยมีเมืองอาลมกันทาเป็นเมืองหลวง ในพระไตรปิฎกซึ่งวิเคราะห์ภาษาบาลีนั้นกล่าวว่า นาค มาจากคำว่า น ซึ่งแปลว่า ไม่ ส่วน อค แปลว่า บาบ หากคำว่า นาค แปลว่า ไม่มีบาปจริงก็อาจมีนัยถึงช่วงเปลี่ยนผ่านจากความเป็นมนุษย์ไปสู่ความเป็นนาค ซึ่งน่าจะมีความบริสุทธิ์กว่ามนุษย์เป็นผู้ศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า เสียสละ มีความเพียร รักษาศีล ขั้นสุดท้ายคือความเป็นผู้เข้าถึงความหลุดพ้นซึ่งอาจถือได้ว่า

ผู้บริสุทธิ์ที่สุด และพยานาคยังได้ชื่อว่าเป็นผู้คำจุนพระพุทธรูปศาสนาตั้งที่ปรากฏสืบมาจากอดีตกาลถึงปัจจุบัน พระไตรปิฎกนั้นเมื่อกล่าวถึงนาคว่าเป็นสัตว์จำพวกเดียวกันกับงูหรือพวกอูรคา ผู้เลื้อยไปด้วยอ้อมแต่มีความพิเศษกว่างูทั้งหลาย เพราะเป็นสัตว์ที่มีฤทธิ์และเดช แตกต่างจากงู โดยทั่วไปนาคบางจำพวกสามารถจำแลงกายในรูปของมนุษย์และสัตว์อื่นได้ จึงกล่าวไว้อย่างชัดเจนและไม่ต้องตีความตัวอักษร เพราะเมื่อพูดถึง "งู" ท่านก็ใช้คำว่า "งู" หรือเมื่อพูดถึงนาคในความหมายอื่น เช่น หมายถึงสิ่งที่ยิ่งใหญ่หรือประเสริฐกว่าสิ่งอื่น ท่านก็บรรยายขยายความไว้ ยกตัวอย่าง เรียกช้างตัวประเสริฐว่า "นาค" ท่านก็กล่าวถึงคุณลักษณะของช้างที่ได้คุณนามเช่นนั้น หรือแม้แต่ที่เรียกพระพุทธรูปว่า "พระพุทธรูปนาค" ท่านก็จึงพรรณนาถึงพระพุทธรูปคุณเช่นนั้นไว้ พยานาค หมายถึง งูใหญ่ มีหงอน สัญลักษณ์แห่งความยิ่งใหญ่ ความอุดมสมบูรณ์ ความมีวาสนา และบันไดสายรุ้งสู่จักรวาล เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์จากการจำศีล ภาวนา ศรัทธาในพุทธศาสนา ไม่เบียดเบียนผู้อื่น พยานาคนั้นเรามักจะพบเห็นเป็นรูปปั้นหน้าโบสถ์ตามวัดต่าง ๆ บันไดขึ้นสู่วัดในสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น บันไดทางขึ้นสู่ดอยสุเทพแล้วมีภาพเรื่องราวพยานาคเข้าไปเกี่ยวข้อง (Namkarn, 2011 : 15)

1.2 พยานาคราชตามทัศนะของนักวิชาการ

Saiphon ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับพยานาคไว้ในเรื่อง “นาคาคติ อีสานลุ่มน้ำโขง : ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย” เสนอว่าสัญลักษณ์นาคเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันมีค่าที่ปรากฏในเกือบทุกแง่มุมของชีวิตชาวอีสานลุ่มน้ำโขง และสามารถจัดนาคออกได้ 5 ประเภทความหมาย ดังนี้ (1) นาคผู้เป็นสัญลักษณ์ของน้ำ (2) นาคในฐานะเจ้าที่เจ้าทาง (3) นาคผู้ให้กำเนิดและผู้ทำลายเมือง (4) นาคในฐานะผีบรรพบุรุษตามระบบการสืบสายตระกูลทางแม่ (มาตุพงศ์) (5) นาคผู้สะสมธรรมเพื่อบรรลุพุทธิภาวะ (Saiphon, 1996 : 5)

Poommisak ได้อธิบายเรื่องความหมายของชื่อนาคไว้ในหนังสือความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และกัมพูชา สรุปได้ว่า พวคนาคเป็นชนส่วนน้อยทางตะวันออกสุดของอินเดียติดพรมแดนพม่า ณ บริเวณเทือกเขานาค เดิมเป็นส่วนหนึ่งของรัฐอัสสัม แต่ชวชนาคได้ต่อสู้จนรัฐบาลอินเดียยินยอมให้จัดตั้งขึ้นเป็นรัฐนาค (Nagaland) ในปี พ.ศ.2507 (Poommisak, 1997 : 17)

2. ที่มาความเชื่อ ศรัทธาพยานาคราช

Chatchaiwong นักวิชาการสำคัญได้อธิบายถึงที่มาความเชื่อ ศรัทธาเกี่ยวกับพยานาค ดังต่อไปนี้คือ (Chatchaiwong, 2558 : 63 – 67)

หนึ่งในบรรดาความเชื่อพื้นฐานที่โดดเด่นของชาวอีสานคือ ความเชื่อเกี่ยวกับพยานาค ซึ่งเชื่อว่าอยู่ในโลกใต้บาดาลอันศักดิ์สิทธิ์ บันดาลให้ฝนตกลงในทั้งจักรวาลประกอบด้วย มหาสมุทรโลก และป่าหิมพานต์ พยานาคจึงสัมพันธ์กับการทำนาเนื่องจากเกี่ยวข้องกับการพ่นน้ำให้ฝน ประเพณีใหญ่ของทุกปีของชาวอีสานคืองานบุญบั้งไฟที่จัดขึ้นบริเวณลุ่มน้ำโขงทุกวันออกพรรษา ประเพณีไหลเรือไฟซึ่งเป็นการบูชาพระพุทธรูปเจ้า

บ้างก็ว่าเป็นการบูชาพญานาค พญานาคมักปรากฏในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะสัญลักษณ์โดยพบได้จากงานสถาปัตยกรรมวัดวาอารามในพระพุทธศาสนาและปราสาท อารยธรรมขอมสำคัญ ๆ ที่กระจายตัวในภาคอีสาน เช่น ปราสาท พิมานบุรี จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ก็มีรูปพญานาคทอดยาวไปตามราวบันได

จากงานวิจัยที่หลากหลายได้กล่าวถึงพญานาคในประเด็นสำคัญว่า “ระบบสัญลักษณ์ของพญานาค” หากแบ่งตามกฎเกณฑ์ตามบริบทสังคมวัฒนธรรมอันเป็นร่องรอยความคิดแห่งอดีตที่ว่าด้วยเรื่อง “พญานาค” สามารถแบ่งได้ เป็น 3 ข้อคือ 1) พญานาคเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มชนดั้งเดิม 2) พญานาคเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าแห่งดินและน้ำ 3) พญานาคเป็นลัทธิทางศาสนา ทั้งนี้พญานาคมักปรากฏอยู่ในลัทธิความอุดมสมบูรณ์ของสังคมอีสาน โดยถูกผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในเรื่องสวรรค์และนรก อันที่จริงเรื่องราวของพญานาคเป็นที่กล่าวขานกันมากทั้งในประเทศไทยและประเทศลาว โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีแม่น้ำโขงไหลผ่าน มีหลักฐานที่สะท้อนความเชื่อเรื่องราวเกี่ยวกับพญานาคมาตั้งแต่สมัยทวารวดี วัฒนธรรมขอมสมัยลพบุรีจนถึงล้านช้าง

นอกจากนี้พญานาคยังสัมพันธ์กับรูปแบบสังคมเกษตรกรรมในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ของน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ มีตำนานและหลักฐานที่แสดงให้เห็นเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพญานาคในหลายแง่มุมของความเชื่อ ดังนี้คือ มีต้นกำเนิดความเชื่อเรื่องพญานาคที่อินเดียได้ โดยในสมัยที่ยังไม่มีการเผยแผ่ศาสนา มีการบูชาตามลัทธิความเชื่อต่าง ๆ จากภูมิประเทศที่เป็นป่าทึบ มีสัตว์ร้าย งูพิษชุกชุม จึงเกิดลัทธิที่นับถืองูเป็นเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้กล่าวถึงพญานาคอันตนนาคราชผู้เป็นบัลลังก์ของพระวิษณุ ณ เกษียรสมุทรซึ่งปรากฏในมหากาพย์เรื่องรามเกียรติ์ตอนที่เทวดาและอสูร ต้องการทำพิธีกวนเกษียรสมุทรเพื่อความเป็นอมตะของตนโดยใช้พญานาคเป็นเชือก อนันตนาคราชจึงเป็นต้นตระกูลของพญานาคทั้งหมดและเชื่อว่า นาคเป็นสะพานเชื่อมระหว่างโลกมนุษย์กับสวรรค์อันศักดิ์สิทธิ์ สังเกตได้จากราวบันไดที่ทางเข้าปราสาทหินของอารยธรรมขอม (Chatchaiwong, 2015 : 65)

ขณะที่ในพระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนา ในพระอรรถกถาจารย์เปยยชาดก ขุททกนิกายชาดก เล่ม 3 ภาค 7 มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมเทศนาว่า พระองค์ทรงเคยเกิดเป็นพญานาค ที่ตั้งจิตมั่นต่อพุทธภูมิและในวินัยปิฎกมหาวรรคก็ได้ กล่าวถึงมัจฉลีนทนาคราชไว้ว่า ขณะที่พระพุทธเจ้าทรงเสวยวิมุตติสุข ฝนตกพรำเจือด้วยลมหนาวตลอด 7 วัน มัจฉลีนทนาคราชจึงออกจากที่อยู่ของตนได้แหวกวงพระกายพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยขนด 7 รอบ ได้แผ่พังพานใหญ่เหนือเศียรเพื่อเป็นที่กำบัง เมื่อครบ 7 วัน อากาศปลอดโปร่งแล้วจึงจำแลงรูปตนเป็นมนุษย์และกราบนมัสการสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อพิจารณาแก่นคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับเรื่องนี้มีกล่าวไว้มากมายเกี่ยวกับความปรารถนาในพุทธภูมิของเหล่าพญานาคที่มีสัมมาทิฐิ เช่น พญานาคซึ่งศรัทธาจำแลงกายขอออกบวช สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่อนุญาตเนื่องจากแม้ว่าพญานาคเป็นเทพแต่ก็ังสัตว์เดรัจฉาน มีธาตุขันธ์ไม่บริบูรณ์จึงไม่สามารถบรรลุธรรมขั้นสูงได้

หากแต่พระพุทธเจ้าได้ผ่อนปรนตามศรัทธาคำขอของพญานาคโดยการใช้สัญลักษณ์ของผู้บวชใหม่ให้ห่มขาวนุ่งขาวเป็นนาคก่อนเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สภาวะความเป็นภิกษุห่มจีวรเหลือง หรืออีกกรณีหนึ่งที่พญานาคพบพระอริยสงฆ์คือ หลวงปู่ชอบ ฐานสโม ที่ท่านเล่าว่า มีชายผู้หนึ่ง มีรัศมีงามเหนือสามัญมาทำบุญกับท่าน ท่านทราบว่ายานี้เป็นพญานาคจึงถามว่า ต้องการอะไร ซึ่งพญานาคนั้นตอบว่าเขาเพียงประสงค์จะให้ท่านแก่พระผู้ทรงศีล รักษาศีลและเจริญสมาธิภาวนาเท่านั้น ดินแดนในแถบภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายแห่งที่มีความเชื่อเรื่องพญานาคปรากฏอยู่ มีตำนานท้องถิ่นมากมายที่เกี่ยวกับพญานาคซึ่งสร้างเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น อาณาจักรพระนครในกัมพูชา เวียงจันทน์ในประเทศลาว และในอีกหลายเมืองที่อยู่ในประเทศไทย (Chatchaiwong, 2015 : 65 - 66)

ตำนานสิงหนวัติซึ่งเป็นตำนานพื้นบ้านที่เก่าแก่ทางภาคเหนือของประเทศไทย ได้กล่าวถึงที่มาของอาณาจักรล้านนาของพญามังราย ว่ามีต้นกำเนิดจากแคว้นโยนกนคร ซึ่งมีพญานาคมาช่วยชี้ที่ตั้งเมือง นอกจากนี้ยังมีตำนานพื้นบ้านเกี่ยวกับต้นกำเนิดของแม่น้ำโขง และแม่น้ำสายต่าง ๆ ในลาว และในภาคอีสานว่า เกิดจากการแข่งขันกันสร้างแม่น้ำที่มีทางออกสู่ทะเล ระหว่างพญานาคศรีสุทโธและพญานาคศรีสุวรรณ (Chatchaiwong, 2015 : 67)

3. ประวัติพญานาคราช

“นาค หรือ พญานาค” ญใหญ่มีหงอน สัญลักษณ์แห่งความยิ่งใหญ่ ความอุดมสมบูรณ์ ความมีวาสนา และนาคยังเป็นสัญลักษณ์ของบันไดสายรุ้งสู่จักรวาล ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังมีตำนานเรื่องพญานาคอย่างแพร่หลาย ชาวบ้านในภูมิภาคนี้มักเชื่อกันว่าพญานาคอาศัยอยู่ในแม่น้ำโขงหรือเมืองบาดาล และเชื่อกันว่าเคยมีคนเคยพบรอยพญานาคขึ้นมาในวันออกพรรษาโดยจะมีลักษณะคล้ายรอยของงูขนาดใหญ่ เมื่อไปเล่นน้ำในแม่น้ำโขงควรยกมือไหว้เพื่อเป็นการสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (Namkarn, 2011 : 15) ดังนั้นพญานาคจึงมีการจัดแบ่งออกไปตามตระกูล ลักษณะและหน้าที่ ดังต่อไปนี้

3.1 พญานาค : แบ่งออกเป็น 4 ตระกูลใหญ่ ดังนี้

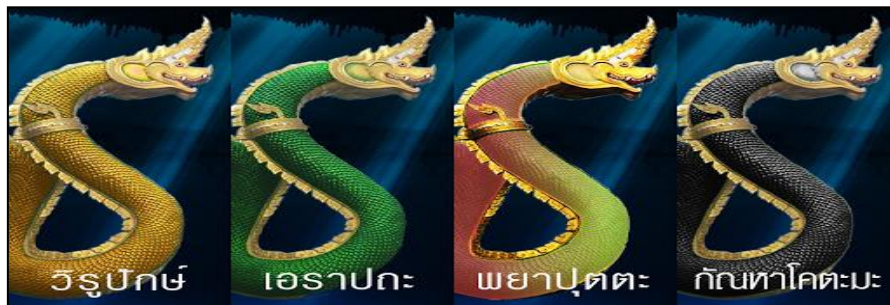
1) ตระกูลวิรูปักษ์เป็นนาคมีผิวกายเป็นสีทอง ในกำเนิดนาคสี่ตระกูลนี้พญานาคตระกูลวิรูปักษ์นี้ถือว่า “เป็นราชาใหญ่นานาทั้งปวง” ท้าววิรูปักษ์ซึ่งเป็นหนึ่งในสี่มหาราชที่ปกครองสวรรค์ชั้นจตุรมหาราชิกา ด้านทิศตะวันตก

2) ตระกูลเอราปักษ์ เป็นนาคมีผิวกายเป็นสีเขียว

3) ตระกูลฉัพพัคต เป็นนาคที่มีผิวกายเป็นสีรุ้ง

4) ตระกูลกัณหาโคตรมะ เป็นนาคที่มีผิวกายเป็นสีดำ

นอกจากนี้ ยังได้แบ่งพญานาคออกเป็นตระกูลย่อย ๆ ออกไปอีกถึง 1,024 ชนิด คือพวกสัตว์เลื้อยคลานประเภทงู ทั้งที่เป็นงูเห่า งูจงอาง งูเหลือม และงูทุกชนิดถือว่าเป็นลูกหลานของพญานาคทั้งสิ้น

ภาพประกอบที่ 1 : พญานาค 4 ตระกูล

ที่มา : ปรับปรุงจาก http://dinsila.com/legends_naga.asp

3.2 พญานาค : แบ่งตามหน้าที่ออกเป็น 4 พวก ตามระดับของนาค คือ

- 1) นาคสวรรค์มีหน้าที่เฝ้าวิมานของเทวดา
- 2) นาคกลางหาว มีหน้าที่ให้ลมให้ฝน
- 3) นาคโลกบาล มีหน้าที่รักษาแม่น้ำลำธาร
- 4) นาครักษาชุมทรัพย์มีหน้าที่รักษาชุมทรัพย์ในดินและป่าไม้

นอกจากนี้ พญานาคยังแบ่งออกได้เป็นกามรูปพญานาค คือพญานาคที่เสวยกามคุณ อพามรูปพญานาค คือพญานาคที่ไม่เสวยกามคุณพญานาคบางพวกมีอายุสั้น บางพวกก็มีอายุยืน อาจจะมีอายุ ยาวนานเป็นกัลป์ ก็ได้อย่างพญานาคตัวหนึ่งชื่อพญานาคกาละมีอายุยืนยาวมาก ตั้งแต่พระพุทธเจ้ากัณฐะ จนถึงพระสมณโคตมะ และจะมีอายุจนถึงพระศรีอาริยะเมตไตรย์ ในคัมภีร์ปรมัตถโชติกพมหาอภิธรรมมัตถ สังกัฎฎา องค์นาคาธิบดีทั้ง 7 องค์ (แต่ละเศียร) นั้น คือ กษัตริย์แห่งเมืองบาดาลที่ปกครองวังนาครินทร์ต่าง ๆ ซึ่งแต่ละองค์เป็นพญานาคที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบอยู่ในศีลในธรรมแล้วทั้งสิ้น องค์นาคาธิบดีทั้ง 7 องค์ (แต่ละ เศียร)

3.3 พญานาค : องค์นาคาธิบดีทั้ง 9 องค์ (แต่ละเศียร) มีพระนามดังต่อไปนี้

1) พญาอนันตนาคราช : เชื่อว่าเป็นบัลลังก์ของพระวิษณุনারายณ์ปรมาณู ณ เกษียรสมุทร อนันตนาคราชนั้นมีกายใหญ่โตมหึมา มีความยาวไม่สิ้นสุดมีพันเศียร มักจะแปลงร่างเป็นมนุษย์ รูปร่างสวยงาม

ภาพประกอบที่ 2 : พญานันตนาคราช

ที่มา : ปรับปรุงจาก <https://www.pinterest.com/pin/864620828449242854/>

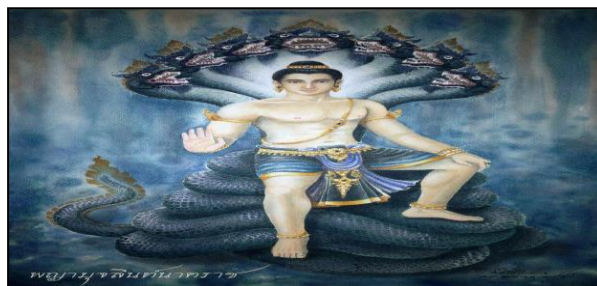
2) พญามุจลินท์นาคราช : เป็นพญานาคมีอานุภาพมาก อาศัยอยู่ที่สระโบกขรณี ใกล้ต้นไม้มุจลินท์ สายพันธุ์ของพญามุจลินท์นาคราช คือ พญานาค 7 เศียร ซึ่งสืบสายพันธุ์มาจากพญาศรีสัตตนาคราช (นาคาธิบดีศรีสัตตนาคบาดาล) ซึ่งเชื่อว่าเป็นกษัตริย์แห่งพญานาคที่ฝั่งลาว

ภาพประกอบที่ 2 : พญามุจลินท์นาคราช

ที่มา : ปรับปรุงจาก <https://www.facebook.com/nakanakeerice/posts/213644395749395/>

3) พญาอุษงค์นาคราช : เป็นพญานาคที่มีผิวกายเป็นสีเทา มีหงอนและเศียรสีแดง มีเศียร 1 เศียร เป็นเจ้าวิสุทธิเทวา เป็นพญานาคราชประจำองค์พระคิเวเทพหรือพระอิศวรเจ้า อยู่ในตระกูลฉัพพะยาปุตตะ

ภาพประกอบที่ 3 : พญาอุษงค์นาคราช

ที่มา : ปรับปรุงจาก <https://medium.com/@princenaga/>

4) พญาศรีสุทโธนาคราช : เป็นพญานาคมีผิวกายสีเขียวมรกตมีเศียรสีทอง 9 เศียร ผู้ครองเมืองหนองกระแสดทางฝั่งไทย และมีบริวาร 5,000 ตัว เป็นพญานาคที่ชอบรักษาศิลปปฏิบัติธรรมและมาที่วัดพระธาตุพนมเสมอ เป็นเพื่อนกันกับพญาศรีสัตตนาคราชที่ปกครองอยู่ทางฝั่งลาว ต่อมาเกิดการสู้รบกันนานถึง 7 ปี เรื่องการแบ่งอาหารไม่ยุติธรรม พระอินทร์จึงยุติสงครามด้วยการให้พญานาคทั้งสองสร้างแม่น้ำแข่งกัน พญาสุทโธนาคราชจึงพาบริวารไพร่พลอพยพออกจากหนองกระแด สร้างแม่น้ำมุ่งไปทางทิศตะวันออกของหนองกระแด เมื่อถึงตรงไหนที่เป็นภูเขาก็กัดไค้ลงไปตามภูเขาหรืออาจจะลอดภูเขาบ้างตามความยากง่าย ในการสร้างพระสุทโธนาคเป็นคนใจร้อน แม่น้ำนี้จึงคดโค้ง เรียกชื่อว่า “แม่น้ำโขง”

ภาพประกอบที่ 4 : พญาศรีสุทโธนาคราช
ที่มา : ปรับปรุงจาก data:image/jpeg;base64

5) พญาศรีสัตตนาคราช : มีความเชื่อว่าเป็นกษัตริย์แห่งพญานาคแม่น้ำโขงด้านฝั่งลาว มีเศียร 7 เศียร เป็นตระกูลพญานาคที่มีมาแต่ครั้งพุทธกาล มีความใกล้ชิดพระพุทธองค์ และพระพุทธรูปนา ถือว่าเป็นต้นตระกูลแห่งพญานาคทั้งหมด มีบริวาร 5,000 ตัว เป็นพญานาคที่ชอบรักษาศิลปปฏิบัติธรรม และมาที่วัดพระธาตุพนมเสมอ เป็นเพื่อนกันกับพญาศรีสุทโธนาคราชที่ปกครองอยู่ทางฝั่งไทย

ภาพประกอบที่ 5 : พญาศรีสัตตนาคราช
ที่มา : ปรับปรุงจาก <https://medium.com/@princenaga/>

6) **พญาเพชรรัตนาราชหรือพญาเกล็ดแก้วนาคราช** : เป็นพญานาคที่มีผิวกายสีเงินเหมือนแก้ว มีหงอนและเศียรสีแดง มีเศียรเดียว เป็นลูกขององค์อนันตนาคราช

ภาพประกอบที่ 6 : พญาเพชรรัตนาราชหรือพญาเกล็ดแก้วนาคราช

ที่มา : ปรับปรุงจาก <https://kaijeaw.com/>

7) **พญานาคดำแสนศิริจันทรานาคราช** : เป็นพญานาคราชตระกูลกัณหาโคตมะวงศ์สีดำ มีผิวกายเป็นสีดำ อายุเก้าหมื่นปี มนุษย์มีอาวุธทรงฤทธาภาพ คือ ตรีศูรย์ปกครองอาณาจักรใต้ทะเลแอตแลนติส ดูแลโซนยุโรปทั้งหมด มีวิมานใต้ทะเลเป็นทองทั้งหมด มีหน้าที่กวาดล้างคนชั่วด้วยการทำ แผ่นดินไหว สีนามิ พายุฝนลมต่าง ๆ คนดีท่านจะให้คุณมีฤทธิ์เดชชนะศัตรูเมตตามหานิยม ผ่านความเจริญรุ่งเรืองและร่วงโรยของอารยธรรมมนุษย์มาแล้วหลายครั้ง สำหรับฝรั่งจะคุ้นเคยท่านในภาพของเทพ โพเซดอน ซึ่งในการเทียบชั้นของพญานาคนั้นให้องค์นาคาธิบดีเทียบเท่าพระเจ้าแผ่นดิน

ภาพประกอบที่ 7 : พญานาคดำแสนศิริจันทรานาคราช

ที่มา : ปรับปรุงจาก <https://m.facebook.com/pnmaprang/posts/2026027257615909>

8) **พญาอัสน์นาคราช**

พญาอัสน์นาคราช หรือพญาอัสน์นารายะนาคราช เป็นพระโอรสในพญาอนันตนาคราช และเจ้านางสร้อยแสงศิริ ทรงเป็นสหายร่วมรบกับพญาเพชรรัตนาราช พญาภาคินทรนาคราช และพญาณฤพดินทรนาคราช พญาอัสน์นาคราชเจ้านั้น มีเทพเจ้าแห่งสมุทรเป็นผู้ประสิทธิ์วิชาให้ จึงทำให้เป็นเอกในด้านการรบ

ภาพประกอบที่ 8 : พญาสมันนาคราช

ที่มา : ปรับปรุงจาก <http://www.esannews.khaosaan.com/58706>

9) พญาครุฑะศรีเทวานาคราช

พญาครุฑะศรีเทวานาคราช พระองค์เป็นหนึ่งในกองทัพนาคาธิบดี ทรงงดงามปรีชาสามารถโดดเด่น สมเป็นชายชาตินักรบ ทรงเก่งกาจ มีปัญญาล้ำเลิศที่สุด กายของพระองค์มีสีทองล้วน พระเศียร 9 เศียร ร่างกายกำยำใหญ่โต พละกำลังมหาศาล ชอบการจำศีลวิเวการักสันโดษ ยึดมั่นถือมั่นวาจาเป็นสัจจะ

ภาพประกอบที่ 9 : พญาครุฑะศรีเทวานาคราช

ที่มา : ปรับปรุงจาก http://dinsila.com/legends_naga.asp

กล่าวโดยสรุปคือ รูปร่างของนาคนั้นสามารถปรากฏร่างในลักษณะสภาพของความเป็นสัตว์ทิพย์กึ่งเทพและสัตว์ เสวยทิพย์สมบัติบนสวรรค์วิมารดุจดั่งเทวดาถ้าปรากฏในลักษณะทิพย์กึ่งเทพ ก็จะมีลักษณะเป็นมนุษย์นาค มีเครื่องประดับคล้ายเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์ถ้าปรากฏในลักษณะที่เป็นสัตว์ ก็เป็นงูที่แผ่พังพานมีขนาดยาวใหญ่กว่าธรรมชาติอาศัยอยู่ใต้ทะเลลึกและตามแม่น้ำ เช่น กาฬนาคราช ที่อาศัยอยู่ใต้แม่น้ำเนรัญชรา บนเศียรพญานาคมีเครื่องหมายสวัสดิกะและมีจำนวนเศียรแตกต่างกันไปตั้งแต่ 1 เศียร 3 เศียร 5 เศียร 7 เศียร และ 9 เศียร มีลั่นสองแฉกและมีกายสีต่างกันตามตระกูล เช่น ตระกูลวิรูปักษ์ เป็นนาคมีผิวกายสีทองเป็นราชาของนาคทั้งสี่ประเภท ท้าววิรูปักษ์ ซึ่งเป็นหนึ่งในสี่มหาราชที่ปกครองสวรรค์ชั้นจตุรหาราชิกา

4. ความเชื่อ ศรัทธาเกี่ยวกับพญานาคราช

4.1 พญานาคราชกับพระพุทธศาสนา

ความเชื่อ ศรัทธาแบบพุทธ เมื่อครั้งอดีตภายหลังที่เจ้าชายสิทธัตถะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปประทับบำเพ็ญเพียร ณ ริมไม้จิกทางตะวันออกของพระมหาโพธิพฤกษ์ เป็นเวลา 7 วัน ในช่วงเวลานั้นได้มีฝนตกลงมาไม่ขาดสาย พญามุจลินทร์นาคราชจึงได้ ออกจากใต้พิภพ มาทำชนดล้อมรอบพระวรกายของพระพุทธเจ้า 7 ชั้น แล้วแผ่พังพานใหญ่ปกคลุมเบื้องบน เนื่องจากไม่ประสงค์จะให้ฝน ลม หนาวและสัตว์ร้ายต้องพระวรกาย เมื่อฝนหยุดแล้วพญามุจลินทร์นาคราช จึงคลายชนดออกและปลงร่างเป็นชายหนุ่มยืนพนมมือนมัสการพระพุทธเจ้า ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาของการสร้างพระพุทธรูปปางนาครปรก (Cheykiwong, 2002 : 6)

4.2 พญานาคราชกับประเพณีออกพรรษา

ความเชื่อพญานาคของพระพุทธศาสนามีพิธีบูชาพญานาคไปพร้อมกับประเพณีต่าง ๆ เช่น ประเพณีออกพรรษา ซึ่งคือวันสิ้นสุดระยะการจำพรรษา หรือออกจากการอยู่ประจำที่ในฤดูฝนซึ่งตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "วันมหาปวารณา" คำว่า "ปวารณา" แปลว่า "อนุญาต" หรือ "ยอมให้" คือ เป็นวันที่เปิดโอกาสให้พระภิกษุสงฆ์ด้วยกันว่า กล่าวตักเตือนกันได้ในข้อที่ผิดพลั้งล่วงเกินระหว่างที่จำพรรษาอยู่ด้วยกัน ในวันออกพรรษานี้กิจที่ชาวบ้านมักจะกระทำคือการบำเพ็ญกุศล เช่น ทำบุญตักบาตร จัดดอกไม้ ธูป เทียน ไปบูชา พระที่วัด และฟังพระธรรมเทศนา ของที่ชาวพุทธนิยมนำไปใส่บาตรในวันนี้ก็คือ ข้าวต้มมัดได้ และข้าวต้มลูกโยน และการร่วมกุศลกรรมกรการ "ตักบาตรเทโว" คำว่า "เทโว" ย่อมาจาก "เทโวโรหน" แปลว่า การเสด็จจากเทวโลก การตักบาตรเทโวจึงเป็นการระลึกถึงวันที่พระพุทธองค์เสด็จกลับจากการโปรดพระพุทธมารดาในเทวโลก (Pratummapidok, 2008 : 8)

4.3 พญานาคกับพราหมณ์

ความเชื่อแบบพราหมณ์มีความเชื่อเรื่องพญานาคว่า พญานาคเป็นบัลลังก์ของพระนารายณ์ ซึ่งมีชื่อว่า "พญานันตนาคราช" เป็นต้นกำเนิดของตำนานนารายณ์บรรทมสินธุ์หรืออีกตำนานหนึ่งที่กล่าวถึงกษัตริย์ นาคอันยิ่งใหญ่อีกองค์หนึ่งที่มีชื่อว่า "वासुकी" เป็นบุตรของพระกศยปมุนีและนางกัทธ และเป็นพี่น้องกับพญานันตนาคราช (พญานาคราชคู่บารมีของพระวิษณุ) พญาวาสูกีเป็นนาคราชที่พระศิวะใช้เป็นสายธนูในการทำลายล้างเมืองตรีปุระ ในตำนานที่พระศิวะปราบตรีปุราสูร มีบางตำนานกล่าวว่า งูที่พันรอบพระศอกขององค์พระศิวะก็คือवासูกีนาคราช ในอินเดียตอนเหนือมีการนับถือพญาวาสูกีเป็นอย่างมากในฐานะเทพเจ้าองค์หนึ่ง ในพินีสถาปณียะซึ่งเป็นพิธีบูชาของอินเดียก็จะมีกรบูชาพญาวาสูกีร่วมด้วย แต่ตำนานที่ทำให้พญาวาสูกีเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย ได้แก่ ตำนานกวนเกษียรสมุทร ซึ่งเป็นตำนานยิ่งใหญ่ที่อยู่ในมหากาพย์มหาภารตะของศาสนาพราหมณ์ ฮินดู ตามตำนานเป็นเรื่องราวการต่อสู้ของเหล่าเทวดาและอสูรที่มีการสู้รบเพื่อแย่งชิงสวสวรรค์กันมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน ในครั้งหนึ่งเทวดาอ่อนแอและมีที่ท่าจะเพลี่ยงพล้ำให้กับ

อสุร พระอินทร์จึงได้ไปขอความช่วยเหลือต่อพระวิษณุ ซึ่งพระวิษณุได้แนะนำให้ไปทำพิธีกวณเกษียรสมุทรในทะเลน้ำนม เพื่อให้ได้น้ำอมฤตมาดื่มจะได้มีพลังและเป็นอมตะ แต่การกวณเกษียรสมุทรเป็นเรื่องที่ยากมากและเหล่าเทพไม่มีกำลังพอที่จะกระทำได้ฝ่ายเดียว จึงออกอุบายไปชวนเหล่าอสูรมาร่วมพิธีการกวณเกษียรสมุทรและสัญญาจะแบ่งน้ำอมฤตให้ โดยเหล่าเทวดาได้วางแผนที่จะหักหลังเหล่าอสูรในตอนท้ายเมื่อเริ่มพิธีการกวณเกษียรสมุทร พระวิษณุได้เสด็จมาเป็นองค์ประธาน เหล่าอสูรได้ถอนภูเขามันทรคีรีมาเพื่อใช้เป็นไม้กวณและอัญเชิญพญาวาสูกีรนาคราชมาพันรอบภูเขามันทรคีรีเพื่อจะใช้ลำตัวเป็นเชือกในการชักเพื่อกวณเกษียรสมุทรในครั้งนี้ เหล่าเทวดาได้ให้อสูรมาทำการชักอยู่ทางส่วนเศียรของพญาวาสูกีร โดยตนเองทำการชักทางส่วนหางเพราะรู้ว่าเมื่อทำการชักจนสุดเมื่อไร พญานาคจะต้องเจ็บปวดและพันพิษออกมา ทั้งเทวดาและอสูรต่างก็ช่วยกันดึงภูเขามันทรคีรีเพื่อกวณทะเลน้ำนมอย่างเต็มกำลัง ในระหว่างที่พิธีการกวณเกษียรสมุทรได้ดำเนินไปอย่างยาวนาน ภูเขามันทรคีรีก็เริ่มสั่นคลอนจากการที่ถูกแรงดึงเสียดสีมานาน ทำให้พญาวาสูกีรก็เหนื่อยล้าและเจ็บปวดจากการที่ถูกเสียดสีจึงได้อ้าปากคายพิษเป็นไฟกรดออกมา ส่งผลให้เหล่าอสูรโดนพิษของพญานาคด้วยเหตุนี้อสูรจึงมีหน้าตาตะปุ่มตะป่ำและมีผิวที่ไหม้เกรียม (Saengmanee, 2014 : online)

4.4 ความเชื่อ ศรัทธาที่ปรากฏในท้องถิ่นอีสาน

ความเชื่อ ศรัทธาเรื่องพญานาคที่ปรากฏในสังคมไทย มีดังต่อไปนี้ (NamKarn, 2011 : 5 - 6)

1) ความเชื่อ ศรัทธาเรื่องพญานาคราชที่ปรากฏในท้องถิ่นอีสาน

เชื่อว่าพญานาคเป็นทิพย์กึ่งเทพและสัตว์ มีอิทธิฤทธิ์สามารถแปลงกายเป็นมนุษย์และสัตว์อื่นได้ตามสภาวะ เป็นสัญลักษณ์แห่งน้ำและความอุดมสมบูรณ์ ให้คุณ เช่น ช่วยรักษาอาการเจ็บป่วยให้โชคลาภ ทั้งช่วยทำนุบำรุง พระพุทธศาสนา ให้โทษทำให้เจ็บป่วย ขัดขวางงานพิธีต่าง ๆ มีบุคคลที่สังคมไทยเคารพเชื่อถือ เช่น พ่อปู่ อินทร์ (เขาภูตำแย) อำเภอบั๊กชัย จังหวัดนครราชสีมา เล่าว่าพญานาคแปลงกายมาขอเงินให้เป็นทุนร่วมสร้างโบสถ์ และพระมหาเถระไทย หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต (ดูในตามรอยอุฎฐงค์วัตร พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต) พญานาคมีจริงทั้งที่เป็นสัมมาทิฐิชอบฟังธรรมและมิจฉาทิฐิ ขัดขวางการปฏิบัติธรรม ท่านได้ยกเอาประสบการณ์เรื่องพญานาคที่ได้พบมาบรรยายตามโอกาสที่ได้แสดงธรรมในที่ต่าง ๆ สร้างความเชื่อให้สังคมไทยมากยิ่งขึ้นว่าพญานาคมีจริง

2) อิทธิพลความเชื่อ ศรัทธาเรื่องพญานาคราชที่มีผลต่อท้องถิ่นอีสาน

ด้านศิลปกรรมได้รับอิทธิพลความเชื่อจากบุคคลที่สังคมเคารพเชื่อถือและพุทธประวัติ เช่น เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เทวดาเนรมิตบันไดแก้วมณีสีรุ้งขึ้นรองรับเสด็จ ส่วนพญานาค 2 ตน ได้ใช้หลังหนุนบันไดแก้วมณีสีรุ้งนั้นไว้ สังคมไทยจึงเชื่อว่า พญานาคมีวาสนาบารมีที่ได้ใช้หลังตนเองรองรับเสด็จพระพุทธเจ้า ด้านประเพณี เช่น ประเพณีบวชนาค ประเพณีปล่อยเรือไฟ ประเพณีบุญข้าวกรรมหรือบุญกองฮด ประเพณีขอฝนที่เกิดขึ้นในสังคมไทยมานานก็เกิดจากอิทธิพลของพญานาค เพราะสังคมไทยเชื่อว่าพญานาคให้คุณให้โทษได้ ด้านไสยศาสตร์ เชื่อตามตำนานของชาวล้านนาที่นำทิศ

ทางการนอนหันศีรษะของพญานาคมาใช้ในพิธีเพื่อขอที่ดินปลูกบ้านและยกเสาเอก ขอน้ำฝนเพื่อทำการเกษตร ด้านพระพุทธศาสนา พญานาคก็เป็นผู้ปกป้องรักษาพุทธสถานที่สำคัญต่าง ๆ เช่น ที่พระธาตุพนม พระธาตุมหายัย (วัดไทย) อิทธิพลของพญานาคจึงมีผลต่อสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

สรุป

ประวัติศาสตร์ คือการบรรยายและอธิบายถึงเรื่องราวในอดีตโดยเฉพาะความเปลี่ยนแปลงของสังคม ในมิติเวลา และให้ความสำคัญกับการใช้หลักฐานโดยเฉพาะหลักฐานชั้นต้น ส่วนประวัติศาสตร์คัตสรร : พญานาคราช เป็นเรื่องราวในอดีตของความสัมพันธ์ของผู้นับกับธรรมชาติ ผู้คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติและกับ ผู้คนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน อาจเป็นกลุ่มคนกลุ่มเดียวกันหรือหลายกลุ่ม โดยที่ผู้คนดังกล่าวมีสำนึกร่วมกัน ผู้คนเหล่านี้ได้เผชิญกับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทั้งสาเหตุมาจากปัจจัยภายในและภายนอก ได้เกิดการปรับตัว และประสบการณ์ดังกล่าวบางประการได้กลายเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตของคนรุ่นต่อมาส่วนประวัติศาสตร์ คัตสรร : ความเชื่อ ศรัทธาต่อพญานาคราช เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ความสำคัญกับชีวิตของผู้คนทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งชีวิตผู้คนในท้องถิ่นอีสานที่มีความเชื่อความศรัทธาต่อพญานาคราชอย่างแรงกล้าผ่านประติมากรรม จิตรกรรม ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ในอิทธิฤทธิ์ที่จะอำนวยความอุดมสมบูรณ์

เอกสารอ้างอิง

- Arts and culture. (2018). *Where did the name of the province "Roi Et" come from Why isn't it "Eleven"*. Bangkok : Matichon Co., Ltd.
- Cheykiwong, U. (2002). *Traditional Thai rituals (1st edition)*. Bangkok: Mind Health Publishing.
- Chatchaiwong, K. (2015). *Managing the belief in Naga of Isan people And things that should be revised (Doctor of Philosophy Department of Philosophy and Religion)*. Bangkok : St. John's University.
- Eowsriwong, N. (1982). *Western Thesis. Bangkok : Foundation of the Social Science and Humanities textbook project.*
- Eowsriwong, N. and Patthiya, A. (1982). *Historical evidence in Thailand*. Bangkok: Douangdee Kanpim.
- Eowsriwong, N. (2014). *Krung Tak, Phra Chao Tak and Thai history On history and thesis (11th edition)*. Bangkok: Matichon.
- Kasetsiri, C. (1976). *Historical philosophy*. Bangkok: Prapun San.
- Namakarn, N. (2011). *A Study of the Influence of Naga on Current Thai Society (Thesis, Degree Course Master of Buddhism Branch of Buddhism)*. Phra Nakhon Si Ayutthaya : Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Promboon, S. (1978). *General history*. Bangkok: Ukson Charoen Tat.
- Prathummapidok. (1992). *Buddhist dictionary Code of Dhamma*. Bangkok.
- Poomnisak, J. (1997). *The history of the words Siam, Thai, Lao, Khmer and the social characteristics of the complete ethnic names*. Bangkok: Thai Quality Books.

- Sukpanich, k. (1978). *History 1600 - 1767*. Bangkok: Print book.
- Saiphon, P. (1996). *Nakakati, Isan, Mekong River Basin : Cultural Life from Contemporary Rituals (Thesis in anthropology)*. Bangkok: Thammasat University.
- Saengmanee, W. (2014). King Narai Guan Kasian Peninsula. *Online*. Retrieved 27 January 2021, from [http:// www.silpathai.net](http://www.silpathai.net)